

COMUNISM INC.

Angelo Mitchievici (n. 5 noiembrie 1972, Drăgășani) este profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Ovidius” din Constanța, unde ține cursuri de literatură comparată și literatură română. Este autorul volumelor *Mateiu I. Caragiale – fizionomii decadente* (2007), *Cinema* (volum de povestiri, 2009), *Umbrele paradisului: Scriitori români și francezi în Uniunea Sovietică* (Humanitas, 2011), *Symbolism și decadentism în Arta 1900* (2011), *Decadență și decadentism în contextul modernității românești și europene* (2011), *Filmele care ne-au schimbat viața* (2013), *Cultura faliei și modernitatea românească: O introducere și câteva lecturi* (2013), *Caragiale după Caragiale. Arcanele interpretării: exagerări, deformări, excese* (2014) și coautor a numeroase volume, printre care, alături de Paul Cernat, Ion Manolescu și Ioan Stanomir, *În căutarea comunismului pierdut* (2001), *O lume dispărută: Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievic* (2004), *Explorări în comunismul românesc* (vol. I, II, III, 2004, 2005, 2008), *Teodoreanu reloaded* (alături de Ioan Stanomir, 2011).

Ioan Stanomir (n. 13 mai 1973, Focșani) este profesor universitar la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Printre volumele publicate se numără *Conștiința conservatoare: Preliminarii la un profil intelectual* (2004), *O lume dispărută: Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievic* (coautor, alături de Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ion Manolescu, 2004), *Explorări în comunismul românesc* (coautor, alături de Paul Cernat, Angelo Mitchievici și Ion Manolescu, vol. I, II, III, 2004, 2005, 2008), *Spiritul conservator: De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga* (2008), *Despre sunete și memorie: Fragmente de istoria ideilor* (2009), *Apărarea libertății (1938–1947)* (2010), *Teodoreanu reloaded* (alături de Angelo Mitchievici, 2011), *Umbre pe pânza vremii: Secvențe de istorie intelectuală* (Humanitas, 2011), *Junimismul și pasiunea moderației* (Humanitas, 2013), *Sfinxul rus: Idei, identități și obsesii* (2015).

ANGELO MITCHIEVICI IOAN STANOMIR

COMUNISM INC.

ISTORII DESPRE O LUME CARE A FOST

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antoși
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristian Negoșă
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

© HUMANITAS, 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Mitchievici, Angelo
Comunism inc.: istorii despre o lume care a fost /
Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir. – București: Humanitas, 2016
ISBN 978-973-50-5338-3
I. Stanomir, Ioan
821.135.1-4

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Cuvânt înainte

Mai mult decât oricare altă perioadă din modernitatea noastră, comunismul a însemnat un test al capacității intelectualilor de a-și asuma propria condiție în fața puterii și instrumentelor ei. Cedările, compromisul, elogiul tiraniei, dar și curajul de a scrie în libertate fac parte din acest drum care debutează la 23 august 1944. Adaptarea intelectualilor la tirania democrat-populară este anticipată de energia cu care aceștia se investesc în elogierea carlismului sau a ordinii antonesciene.

De aici, poate, o tensiune fără precedent între texte și o ruptură traumatică între destine. Cartea de față recuperează nu doar zona literaturii oficiale, imaginată ca un apendice al propagandei, ci și teritoriul enigmatic și proteic al emigrației interioare. Exilul intern – și suntem îndatorați sugestiilor lui Virgil Nemoianu – este spațiul între marginile căruia se formulează o alternativă, etică și estetică, la dogmă și la canon. Mai mult sau mai puțin politic în atitudinile sale, exilul interior este insula pe care se regăsesc spirite diverse, cu opțiuni estetice variate, provenind din generații succesive. Între încercarea lui Pavel Chihaia de a duce mai departe un proiect întrerupt în 1947 și truda sisifică a lui Radu Petrescu, închis în crisalida jurnalului său, numitorul comun este asigurat de ruperea oricărei punți cu ceea ce înseamnă literatură și viață literară sub comunism.

În alte ocazii, emigrația interioară este o anticameră a dețenției politice. La Alice Voinescu sau Nicolae Steinhardt, marginalitatea inițială se preface în cap de acuzare, căci orice idee este

suspectă a priori în statul muncitorilor și al țăranilor. Patriotismul luminat și profetic din epistolele lui Alice Voinescu sau din cele ale lui G.M. Cantacuzino este alternativa la barbarie și la degradare etică. El este și moștenirea pe care o generație aneantizată o lasă celor de astăzi.

Decupajul cronologic al cărții a urmat aceste sugestii evocate anterior. În centrul volumului se află deceniile care separă 23 august 1944 de falsa cotitură politică operată de Dej. În realitate, odată cu moartea lui Dej și afirmarea lui Nicolae Ceaușescu, un fapt esențial vine să schimbe profilul intelectual autohton. Relaxarea terorii și simularea unui pluralism timid sunt gesturile prin care regimul imaginează un nou pact cu scriitorii, un pact prin care aceștia câștigă acea sferă de autonomie estetică refuzată până atunci. Este o sferă limitată și atent controlată, iar orice depășire a cadrului trasat este sancționată sever. Mișcările de grup și solidaritățile nu se pot afirma. Dar emigrația interioară, ca fenomen de amploare, tinde să dispară, de vreme ce acomodarea cu regimul este opțiunea dominantă.

Soarta cărților scrise de Petru Creția, Mircea Horia Simionescu, Radu Petrescu sau Costache Olăreanu este simbolică. Ele pot fi publicate, dar nu vor fi parte a canonului, după cum nu va fi nici poezia unor Leonid Dimov sau Mircea Ivănescu. Linia de demarcație este clară, iar destinul *Jurnalului fericirii* își are morala sa. Anumite voci nu se pot auzi niciodată în România socialistă. Cartea îngropată își așteaptă renașterea în anii libertății, dificil de anticipat atunci.

Comunism inc. este și răspunsul pe care autorii au dorit să-l dea aceluia dintre contemporanii lor tentați de iluziile comunizante și „progresiste“. A diaboliza anticomunismul liberal și democratic este o modă ce aduce popularitate imediată în cercurile ce se hrănesc din legatul utopizant și ambiguu moral al stângii radicale. Pentru aceste spirite, seduse de gimnastica relativismului etic, comunismul nu este doar expresia unei aspirații de impunere violentă a conformismului, ci și cadrul în

care se petrece modernizarea României. Selectivă și deloc inocentă ideologic, memoria lor alege să rețină insulele de normalitate înșelătoare, iar nu tabloul de ansamblu al ideocrației.

În contra acestei direcții din ce în ce mai vocale și influente, reafirmarea imperativului libertății și al memoriei este opțiunea legitimă și necesară. Sacrificarea demnității umane a unui singur individ, în numele unui ideal prometeic, compromite întreg edificiul grandios pe care noii comunizanți îl admiră. Trecutul comunist nu este trecut. El vine încă să ne bântuie.

Comunism inc. este cronică în montaj cinematografic a două decenii din viața României sovietizate. În vocile și sunetele din aceste pagini se pot ghici vocile și sunetele prezentului. Prezentul nostru se ivește din acel timp al genezei.

AUTORII

ANGELO MITCHIEVICI

Lumini și umbre: obsedantul deceniu

„Problema nu este de a ști dacă socialismul este insuportabil, ci pentru cine este el astfel. Răspunsul e simplu: doar pentru cei care au gustul libertății.“

ALAIN BESANÇON, *Anatomia unei stafii*

„În an cu noi pare să fi fost de asemenea, deși nu l-am cunoscut personal, Ion Ioanid, autorul extraordinarei evocări a închisorilor din anii cincizeci. Ion Ioanid și Eugen Barbu, colegi! Și de ce nu? Epoca toată nu era a celor mai stranii și mai puternice contraste? Aveam s-o aflăm cu toții foarte curând.“

ANNIE BENTOIU, *Timpul ce ni s-a dat*

„Comunismul este proiecția în istorie a resentimentului slugilor.“

GABRIEL LIICEANU, *O idee care ne sucește mințile*

Introducere

Avem impresia că știm sau putem ști ce a însemnat decuplarea României de la cursul ei firesc prin instaurarea regimului comunist pe 30 decembrie 1947. Lipsesc termenul de comparație al unei istorii alternative în care România evoluează pe coordonatele culturii și civilizației europene, coordonate pe care s-a înscris decisiv cu începere din secolul al XIX-lea, cu o pasiune nu lipsită de *momentele* ei de *hybris*, pasiune pe care, însă, nu a abandonat-o niciodată. În contextul modernității ei, România și-a afirmat o identitate europeană, occidentală, capabilă să integreze constructiv diferențele și expresia lor cea mai elocventă, componenta orientală, balcanică. Comparația contrafactuală cu istoria alternativă a unei Români într-o zodie non-totalitară ne lasă, în cel mai bun caz, visători. Ceea ce urmează după 30 decembrie 1947 constituie pentru societatea românească în ansamblul ei o catastrofă. Este greu de imaginat un hiatus mai mare, o fractură mai profundă între cele două Români, cea de dinainte de 30 decembrie 1947 și România socialistă.

Perioada imediat următoare abdicării forțate a regelui Mihai I s-a înscris în memoria colectivă a societății românești interbelice sub semnul traumei, căreia sintagma inspirată a lui Marin Preda, „obsedantul deceniu“, îi va sublinia dimensiunea spectrală. În anii săi de pionierat, regimul comunist a însemnat instaurarea unui climat al violenței ca politică de stat concomitent cu construcția unui nou cadru social unde nimic nu rămâne neschimbat, de la discurs la gesticulație, de la reflecție la conduite,

pe fondul suprimării tuturor libertăților proprii societăților democratice. Cartea de față are în vedere în special cea de-a doua perioadă, care realizează tranziția și dinamica ei convulsivă.

Am pornit de la premisa că nici un document nu este atât de relevant ca literatura, înțelegând prin aceasta și critica literară, pentru a investiga perioada de tranziție de la o societate liberală cu toate derapajele ei, cum a fost societatea interbelică, la societatea comunistă proiectată de ingineriile sociale staliniste. În opinia mea, relevanța textului literar corespunde unei triple motivații. În primul rând, literatura oferă dramatizările exemplare ale realului sau, altfel spus, ale lumii, investindu-le cu forța proprie reprezentării și expresivității artistice. Complexitatea literaturii ca organism plural, chiar și atunci când este instrumentată ideologic, permite o analiză de sistem. O a doua motivație este că, în contextul regimului comunist, disciplinele care răspund de elaborarea și vehicularea ideilor despre societate, despre condiția umană, despre posibilitatea de a o gândi sunt reduse la tăcere sau sunt aproape complet aservite ideologic. Sociologia, filozofia, antropologia, psihologia, istoria etc. sunt „suplinite“ de literatură, într-o cultură care devine literatură-centrică. În al treilea rând, oricât de pretins și solicitat realistă ar fi această literatură, prin natura ei, ea vehiculează nu doar idei, ci și un imaginar particular care recuperează deopotrivă imaginarul epocii și reflexele mentalitare care edifică societatea.

Am procedat printr-o selecție atentă a câteva texte emblematice, texte care constituie suportul unei analize ce vizează modalitățile prin care ideile dobândesc un corp sensibil, sunt „dramatizate“. Câteva teme au orientat lectura mea, tema revoluției, a omului nou etc., însă această constelație tematică impusă chiar de agenda ideologică a epocii a constituit doar un element accesoriu pentru o analiză a dinamicii tranziției.

O bună parte dintre textele volumului de față au mai fost publicate în reviste, cu mențiunea că pentru acest volum ele au suferit modificări, unele chiar substanțiale. Aceste texte

sunt rezultatul unei reflecții de lungă durată, o parte trecând testul prezentării în plen, în cadrul unor conferințe naționale și internaționale, ceea ce a contribuit la dezvoltarea lor ulterioară față de momentul publicării lor. Având în vedere modesta prezență a revistelor literare în spațiul românesc, textele în formele lor incipiente au avut o circulație restrânsă. Volumul de față le reia în unitatea de semnificație a unui tablou complex și le conferă șansa unei expuneri mult mai mari pe care întotdeauna întregul îl va avea în raport cu partea. Autorul îi datorează acest fapt prestigioasei Edituri Humanitas, față de care își manifestă întreaga grațitudine.

Realismul socialist și critica decadenței: biopolitici totalitare

Realismul socialist este pentru România interbelică practic necunoscut, iar pentru România comunistă un produs de import sovietic. Relațiile diplomatice ale României cu Uniunea Sovietică sunt reluate abia în 1934, schimburile culturale fiind modeste. Sunt întrerupte pe 28 iunie 1940, ca o consecință a ultimatumului dat României de către Uniunea Sovietică, urmat de ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, teritoriile românești recuperate pentru scurt timp în intervalul 1941–1944, când România a devenit aliat al Germaniei. Cu excepția câtorva călătorii în Uniunea Sovietică, precum aceea a militantului comunist Alexandru Sahia, experiență favorabilă consemnată în cartea *U.R.S.S. azi* (1935), sau aceea a lui Panait Istrati relatată în *Vers l'autre flamme. Après seize mois dans l'U.R.S.S. Confession pour vaincus* (*Spovedanie pentru învinși*, 1929) și deloc favorabilă Uniunii Sovietice, ceea ce se știe despre Țara Sovietelor este puțin și mediat de experiențele occidentale, pro sau contra. Deși există simpatizanți ai Sovietelor printre scriitorii români din perioada interbelică, precum Alexandru Sahia, Zaharia Stancu, Miron Radu Paraschivescu, majoritatea intelectualilor români se plasează ideologic la dreapta. Nu există nici o tradiție literară în România care să anunțe apariția realismului socialist, nu există critici literari interesați de acest concept. Teoria realismului socialist este formulată în Uniunea Sovietică după apariția termenului ca atare în anii '30, o contribuție importantă la clarificarea lui având-o Maxim Gorki, prim-secretarul Uniunii

Scriitorilor, în articolele și luările de cuvânt din anii 1931–1934. Abia primul Congres al Uniunii Scriitorilor din 1934 impune acest concept la care se aliază voci noi, precum aceea a lui A.A. Jdanov, care va juca un rol esențial în difuzarea lui. Așa cum demonstra însă Katerina Clark¹, în Rusia Sovietică literatura care va face ulterior obiectul realismului socialist preexista apariției conceptului, laolaltă cu alte orientări estetice. Boris Groys încearcă să demonstreze că realismul socialist își câștigă și consolidează poziția oficială prin intervenția lui Stalin, eliminând o serie de „tovarăși de drum“, precum avangarda rusă, angajată ideologic de partea revoluției. Boris Groys este de părere că Stalin se manifestă el însuși ca „artistul“ unei opere de artă totale (*Gesamtkunstwerk*), eliminând orice concurență posibilă, cu atât mai mult cu cât avangarda asumă o serie de proiecte vizionare, de reflex utopic.² În România, realismul socialist este introdus treptat după 23 august 1944, moment-cheie din punct de vedere istoric, care aduce o re poziționare politică a României de partea Alianților și împotriva Germaniei naziste, pentru a evita consecințele unei ocupări în forță a țării. Din cauza impopularității partidului comunist, accesarea acestuia la putere s-a făcut în mai multe etape în intervalul 23 august 1944 – 30 decembrie 1947, când regele Mihai I este silit să abdice. Până la această dată, realismul socialist nu are un caracter de metodă unică, silit să coexiste într-un spațiu al pluralității estetice specific unui climat democratic. Este esențială apariția în 14 august 1946 a *Raportului asupra revistelor „Zvezda“ și „Leningrad“* al lui Andrei Jdanov, un alt manifest al realismului socialist, cu un puternic caracter polemic și doctrinar. Documentul este tradus în anul următor, 1947, în România la Editura PCR și va deveni un document oficial pe baza căruia se va

1. Katerina Clark, *The Soviet Novel: History as Ritual*, ed. a treia, Indiana University Press, Bloomington/Indianapolis, 2000.

2. Boris Groys, *The Total Art of Stalinism: Avant-Garde, Aesthetic Dictatorship, and Beyond*, Verso Books, London, 2011.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
---------------------------------	---

ANGELO MITCHIEVICI

Lumini și umbre: obsedantul deceniu

<i>Introducere</i>	II
Realismul socialist și critica decadenței: biopolitici totalitare	15
Zodia cancerului sau Caragiale în vremea lui Stalin	37
<i>Ion Vițner, Caragiale și clasa muncitoare – o viziune</i>	
<i>a resentimentelor</i>	39
<i>Centenarul Caragiale – marea trăncăneală</i>	45
Revoluționari și activiști: tați și fi.	64
<i>Ultimul țăran față cu primul activist</i>	64
<i>Burghezul revoluționar – alchimii ideologice</i>	72
Arhitecții utopiei: Eugen Barbu și <i>Facerea lumii</i>	79
<i>Îngeri și demoni</i>	83
<i>Burghez și proletar: Partidul față cu Reacțiunea</i>	90
<i>Dragostea și revoluția: glasul Iubirii și glasul Partidului</i>	98
<i>Filmul și romanul</i>	101
Obsedantul deceniu, marea dezbateră și criza sacrificială.	104
<i>Marea dezbateră – în căutarea comunismului cu față umană</i>	104
<i>Ambiguități și mistere: opacitatea textului</i>	113
<i>Spectrul și cadavrul</i>	117
<i>Istoria și Legenda: canibalismul revoluționar</i>	121
<i>Colectivizare și turbare: violența s-a născut la sat</i>	129
<i>Criza sacrificială și fructele mâniei</i>	133

Caravana cinematografică:

obsedantul deceniu și ochiul camerei	154
<i>Înapoi în '50: evaziuni și demistificări</i>	154
<i>Fețele subversiunii: de la glumă la parodie</i>	160
<i>Propaganda: deconstrucții ironice</i>	169

IOAN STANOMIR

Tablouri dintr-o expoziție

<i>Notă introductivă</i>	179
Așa s-a călit oțelul!	181
1947: <i>Începutul</i>	184
Ferestre zidite	187
Tragedia optimistă	201
<i>Oamenii înving!</i>	219
Arcadia	220
Dincolo de oglindă	222
<i>Opinia publică</i>	234
Arcul de triumf	235
<i>Drum fără pulbere</i>	248
Vino și vezi!	250
<i>Un capitol în care „Speranța” capătă chip</i>	261
Oceanul întors	267
<i>Acasă sau despre începutul exilului</i>	272
„Figuranții”	280
Voci și umbre	289
1957 sau un an din viața lui Radu Petrescu	294
Speranța	302
Vedere de pe pod sau despre memoria intelectuală	315
Oglinda	319
Litera stacojie	322